

ਵਗਦਾ ਪਾਣੀ- ਰੂਪ ਤੇ ਰੰਗ

ਦਿੱਬਦਿਸ਼ਟੇ ਕਵੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਨੂੰ ਸੰਕੇਤਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਿੱਤਰਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਧ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਰੰਗ ਭਰੇ ਹਨ। 'ਸੰਕੇਤ-ਸੈਨਤ' ਜਾਂ 'ਰਮਜ਼'-ਦਾ ਹੀ ਦੂਜਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਇਹ ਰਹੱਸ ਅਰਥਾਤ ਭੇਦ ਦੀ ਭਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਕਵੀਆਂ ਵਲੋਂ ਢਾਲੇ ਗਏ ਅਰਥ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਬਣ ਵਾਲੇ (emotive) ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀ-ਵਿਧੀਆਂ ਤੇ ਨਟ-ਖਟੀਆਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਲਈ ਅਰਥ-ਵਿਗਿਆਨ (semantics) ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ ਅਸਲ ਵਿਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਘੱਟ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਵਧੇਰੇ ਹੈ।

ਜਦ ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਗਦਾ ਪਾਣੀ ਲੜੀ, ਡੋਰੀ ਜਾਂ ਮਾਲਾ ਦਾ ਭੇਸ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਵਿਕ ਸੋਚ ਅਨੁਸਾਰ, ਨਦੀ ਸਿਧਾਈ ਅਤੇ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਦਾ ਸੂਝਾਉ ਦਿੰਦੀ, ਲੜੀ, ਡੋਰੀ ਜਾਂ ਮਾਲਾ ਵਜੋਂ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਹਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਰ (ਡੋਰੀ, ਮਾਲਾ) ਅਤੇ ਸਰਾ (ਛੋਟੀ ਨਦੀ) ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਦੋ ਰੂਪ ਹਨ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕਿੱਥੇ ਖਤਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿੱਥੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮੋਤਸਰੀ, ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਮਾਲਾ (ਜਿਵੇਂ "ਤੁਟਨਿ ਮੋਤਸਰੀਆਂ"; ਮ. 1.) ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਦੂਜਾ ਭਾਗ ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਭੇਦ ਹੈ। ਨਦੀ ਅਤੇ ਮਾਲਾ ਦੀ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਬਲ ਦੇਣ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ riviere, ਬਹੁ-ਲੜੀਆਂ ਵਾਲੀ ਹੀਰ ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਬੜਾ ਸਾਰਥਕ ਹੈ, ਜੋ ਸਰੀਹਨ river, ਨਦੀ, ਦਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਹੈ।

ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਹਾਰਕ ਰੂਪ ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵਜੋਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ

ਪਾਣੀ ਦਾ ਵਗਣਾ ਇਸ ਦਾ ਜਮਾਂਦਰੂ ਗੁਣ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਾਤਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਡੱਕ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਾਉ ਤਾਂ ਇਹ ਇਧਰ ਉਧਰ ਵੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਡੁੱਲ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਫਿਰ ਨਿਵਾਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਗ ਤੁਰਦਾ ਹੈ।

ਨਦੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਗਦਾ ਪਾਣੀ, ਸਰਲ, ਸੁਭਾਵਕ, ਆਪ-ਮੁਹਾਰਾ, ਲਕੀਰ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿੰਦਾ, ਲੜੀਬੱਧ ਜਾਂ ਲਗਾਤਾਰ, ਉੱਛਲ-ਕੂਦ ਕਰਦਾ, ਨੀਲੀ ਭਾ ਮਾਰਦਾ, ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦਾ, ਅਗਾਂਹ ਵੱਲ ਦੌੜਦਾ, ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਝ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸੁਭਾਵਕਤਾ, ਸੌਖ, ਸਿਧਾਈ, ਲਗਾਤਾਰਤਾ, ਹਿਲਹਿਲਾਹਟ, ਗੁਣਗੁਣਾਹਟ, ਨੀਲਾਹਟ ਅਤੇ ਅਗਾਂਹ-ਵਧੂ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਦੇ ਭਾਵ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਵੇਰਵੇ

- ♦ ਨਦੀ ਦਾ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਾ ਲਗਾਤਾਰ ਵਹਿਣ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਚਲਾਏਮਾਨਤਾ ਦੀ ਦਲੀਲ ਹੈ। ਜੋ ਜਲ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਵਾਰ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮੁੜ ਕਦੇ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। “ਜਿਹੜੇ ਪੱਤਣ ਪਾਣੀ ਅੱਜ ਲੰਘ ਜਾਣਾ ਫੇਰ ਨਾ ਲੰਘਣਾ ਭਲਕੇ” ਅਜਿਹੀ ਹੋਣੀ ਦੀ ਮੂੰਹ ਬੋਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ।
- ♦ ਨਦੀ ਮਾਨੋਂ ਸਮੁੰਦਰ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨਦੀ ਦੇ ਸੰਗਮ ਨੂੰ ਲੋਚਦੀ ਬੜੀ ਬੇਤਾਬੀ ਨਾਲ ਅਗਾਂਹ ਵੱਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਮੁਟਿਆਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਮਿਲਣ ਲਈ ਸਧਰਾਈ, ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਵਗਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਦੀ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪਕ ਨੂੰ ਅਭਿਸਾਕਿਕਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੂਲ ਸਬੰਧ ਕਿਸੇ (ਮਿੱਥੇ ਹੋਏ) ਥਾਂ ਵਲ ਵਗਣ, ਇਸ ਲਈ ਜਾਣ ਤੋਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਸਾਰ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਗਣ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਗਦਾ ਪਾਣੀ, ਜੋ ਵਾਫਰਤਾ ਦਾ ਸੁਝਾਉ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਵਣਜਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕਾਫਲੇ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਤੇਜ਼-ਕਦਮੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਲ ਵਲ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਕਬਾਲ ਦੀ ਤੁਕ “ਐ ਮੁਸਾਫਰ ਦਿਲ ਸਮਝਤਾ ਹੈ ਤਿਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੋ” ਵਿਖੇ ਮੁਸਾਫਰ ਦਾ ਭਾਵ ਨਦੀ ਤੋਂ ਹੈ।
- ♦ ਵਗਦਾ ਪਾਣੀ, ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਨਦੀ ਦੀ ਸਿਧਾਈ ਅਤੇ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਤੋਂ ਇਕ ਲਕੀਰ ਦੇ ਰੂਪਕ ਵਜੋਂ ਉੱਭਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਸਤੇ ਦਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਲੜੀ, ਡੋਰੀ ਜਾਂ ਮਾਲਾ ਦਾ ਬੋਧਕ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਲਕੀਰ ਅਤੇ ਡੋਰੀ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ line ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦੇਣਯੋਗ ਹੈ, ਜੋ ਲਕੀਰ ਅਤੇ ਡੋਰੀ ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਸਾਰਦੀ ਹੈ।

- * ਇਥੋਂ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੜ੍ਹ, ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਵਗਣ ਦਾ ਸ਼ਬਦ (ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ flow ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਬਦੀ ਹੈ), ਪੜ੍ਹ ਦੀ ਗਤੀ ਵਿਚ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਤੁੰਡੂ ਅਤੇ (plow) ਫੱਲ ਦਾ ਅਰਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
- ਵਗਦਾ ਪਾਣੀ ਉੱਛਲ-ਕੂਦ ਅਤੇ ਮੱਜ-ਮਸਤੀ ਕਰਦਾ, ਟਪਸੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਡੱਢਿਆਂ ਅਤੇ ਬੰਦਰਾਂ ਦੇ ਮੱਖਣੇ ਓੜਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਅਰਥ ਦਿੰਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ white horses ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਇਥੇ ਕਥਨਯੋਗ ਹੈ, ਜੋ ਬਦਲਵੇਂ ਅਰਥ ਵਿਚ ਕੁਦਾੜੇ ਮਾਰਦੀਆਂ ਝੱਗਦਾਰ ਛੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਕਲੱਲਾਂ ਕਰਦੇ, ਚਿੱਟੇ-ਰੰਗੇ, ਲੱਲੇ ਅਰਥਾਤ ਰੂਸੀ barashki ਦਾ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਝੱਗਦਾਰ, ਅਰਥਾਤ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਉੱਛਲ-ਕੂਦ ਕਰਦੀਆਂ ਛੱਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਕਲੱਲ, ਉੱਛਲ-ਕੂਦ, ਦਿਲ-ਪਰਚਾਵੇ, ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੂਲ-ਭਾਸ਼ੀ ਅਰਥ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਹੈ।
 - ਵੱਗਦੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਚੜ੍ਹਾਉ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਡੁੱਲ੍ਹ-ਡੁੱਲ੍ਹ ਪੈਣਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਕਾਰਜ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹ-ਡੁੱਲ੍ਹ, ਬਹੁਲਤਾ, ਭਰਪੂਰਤਾ ਦਾ ਭਾਵ ਟਪਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ abundance ਦੇ ਸਿਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦਾ ਮੂਲ ਅੰਸ਼ ਲਾਤੀਨੀ unda, ਪਾਣੀ ਦੀ ਲਹਿਰ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਉਂਦ (ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮੁੰਦ, ਅਰਥਾਤ ਸਮ-ਉਂਦ) ਨਾਲ ਸੂਤ ਬੈਠਦਾ ਹੈ।
 - ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਵਗਦਾ, ਤਾਜ਼ਗੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿੰਦਾ, ਸਾਫ ਸਫਾਟ ਪਾਣੀ ਨੀਲੀ ਝਲਕ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖਾਸੀਅਤ ਦੇ ਅਤੇ ਬਾਰ ਦੇ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਝਨਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਪਿਆਰ-ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸਦਕੇ ਝਨਾਂ ਨੂੰ ਨੀਲੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਨੀਲੀ ਬਾਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਇਥੇ ਸਵੈ-ਸਿੱਧ ਹੈ। ਲਹਿੰਦੀ ਅਨੁਸਾਰ, ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਬਤ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨੇੜੇ ਹੈ, ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਝਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਝਨਾਂ ਲਈ ਨੇ ਝਨਾਂ-ਝਨਾਂ ਦੀ ਨਦੀ- ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ। ਝਨਾਂ ਦੇ ਨੀਲਬਾਰੀ ਹੋਣ ਵਾਂਗ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ Danube, ਯੂਰਪ ਦਾ ਇਕ ਚਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਆਧਾਰਤ Blue Danube, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਗੀਤ ਦੀ ਧੁਨੀ ਹੈ।
 - ਨਦੀ ਅਤੇ ਨਾਦ ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਸੂਤ ਦੀ ਉਪਜ, ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਦੀ ਦਾ ਗੁਣਗੁਣਾਹਟ ਨਾਲ ਇਕ ਅਟੁੱਟ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਇਕਬਾਲ ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ “ਆਤੀ ਹੈ ਨਦੀ ਫਰਾਜ਼-ਏ-ਕੋਹ ਸੇ ਗਾਤੀ ਹੁਈ” ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹੋਰ ਪੱਖ

ਨਦੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਨਦੀ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪੱਖਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਛੋੜਦੇ ਹਾਂ :-

• ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਨਦੀ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਦੋਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਣਾ-ਜੁਲਣਾ ਦੁਸ਼ਵਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਪ ਨਦੀ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਉ ਕਾਰਨ, ਪਾਰ ਵਿਚ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਬੇਟੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਸਾਡੇ ਇਕ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਵਿਚ ਇਜ਼ ਖਿੱਚਿਆ ਗਿਆ ਹੈ :
 “ਕੀਕੁਨ ਆਵਾਂ ਜਾਈਏ ਮੇਰੀਏ ਨਦੀਆਂ ਲਿਆ ਨੀ ਉਛਾਲ।” “ਤੂੰ ਆਰ ਚੰਨ ਵੇ, ਤੇ ਮੈਂ ਪਾਰ ਚੰਨ ਵੇ” ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨਦੀ ਦੀ ਰੁਕਾਵਟ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਨਦੀ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਅਸਲੀ ਮੁੱਦਾ ਪਰਲੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੀਆਂ ਸੱਧਰਾਂ ਤੇ ਅਰਜੋਈਆਂ ਦਾ ਹਾਸਲ ਹੈ। ਪਾਰ ਲਗਣਾ ਧਾਰਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਤੁੱਲ ਹੈ। ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ, ਤਾਰਨਾ, ਬੇੜੀ ਪਾਰ ਹੋਨਾ, ਤਰਨ-ਤਾਰਨ ਇਸੇ ਸਿਲਸਲੇ ਦੀਆਂ ਕੜੀਆਂ ਹਨ। ਸੋਹਣੀ ਪਾਰਲੇ ਕੰਢੇ ਪਹੁੰਚਣ ਨੂੰ ਤਰਸਦੀ, ਕੱਚੇ ਘੜੇ ਨੂੰ, “ਓਹ ਦਿਸਦੀ ਕੁੱਲੀ ਯਾਰ ਦੀ” ਦਾ ਦਮ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੰਦੀ, ਝਨਾਂ ਦੀ ਭੁੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਲਈ ਨਦੀਆਂ ਪੂਜਨੀਕ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਅਤੇ ਦੇਵੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਤੀਰਥ ਦੀ ਪੈਂਡ ਸਿੱਧੀ ਤੀਰ-ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਨਾਲ ਧਾਰਮਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਮੇਲ ਨੂੰ ਜਗਆਸੂ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। “ਨਦੀਆਂ ਵਾਹ ਵਿਛੁੰਨੀਆਂ ਮੇਲਾ ਸੰਜੋਗੀ ਰਾਮ” ਦੀ ਤੁਕ ਅਜਿਹੀ ਦਸ਼ਾ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ। ਨਦੀ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਜਾ ਸਮੇਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਮਿਥਿਹਾਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਜ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਦੀ ਪਰਬਤ ਦੀ ਜਾਈ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਸੁਆਣੀ ਹੈ।

• ਝਨਾਂ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਬੋਲਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਰਥ “ਦਰਿਆ ਜਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਕੰਢਾ” ਹੈ। ਇੱਥੇ ਮੱਝਾਂ ਦੇ ਪਾਲੀ, ਅਰਥਾਤ ਮਾਹੀ, ਮੱਝਾਂ ਦੇ ਵੱਗ ਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਮੁਢਲੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਡਾ ਮਾਹੀਆ ਇਕ ਚਰਵਾਹਾ ਗੀਤ (pastoral song) ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਮਾਹੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਜਾਂ ਮਾਹੀਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੈ। ਬੋਲੇ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਜਮਨਾ ਦਾ ਕੰਢਾ (ਤੀਰ) ਹੈ, ਜਿਥੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ

* ਕਿੱਸਾ - ਕਾਹਿ ਅਰ ਸਵੰਸਤ “ਕਈਉਂ ਪਾਰ ਵਾਰ” ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੁਣੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਅਹਮਲਾ ਹੋ ਏਗਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਦੁਕਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਸਾ ਤੈਸੇ ਦੀ ਵੀਰੇ ਇਹ “ਕਈਉਂ ਪਾਰ ਗਏਣ ਦਾ ਗਣ” ਅਜਿਹੇ ਗੱਲ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ।

ਗਉ-ਚਾਰਕ ਅਰਥਾਤ ਗੁਆਲੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗਉਆਂ ਚਰਾਂਦੇ ਸਨ। ਇੰਜ ਗੁਆਲ ਗੀਤ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਗੋਪਾਲ ਗੀਤ-ਗਉ-ਪਾਲਕਾਂ ਦੇ ਗੀਤ- ਨਾਲ ਹੈ, ਮਾਹੀਏ ਦਾ ਸਮਾਨਅਰਥਕ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਕਵੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨਾਂ ਨੇ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਤੇ ਤੌਰ-ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਰੂਹ ਨਾਲ ਘੋਖਿਆ ਤੇ ਚਿੱਤਰਿਆ ਹੈ। ਨਦੀਆਂ ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਪੂਜਨੀਕ ਹਨ। ਮਾਤਾ ਅਤੇ ਦੇਵੀ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਪਰ ਕਿੰਨੇ ਦੁਖਾਂਤ ਦੀ ਹੈ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿ ਅਜੋਕਾ ਮਨੁੱਖ, ਮਾਨਵੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਮਾਨ-ਮਰਿਯਾਦਾ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ, ਨਦੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰਨ, ਅਰਥਾਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇਹੁਰਮਤੀ ਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਜੀ. ਐਸ. ਰਿਆਲ,
ਕਿਉ-8, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ,
ਪਟਿਆਲਾ।
ਮੋਬਾਇਲ : 94632-62832